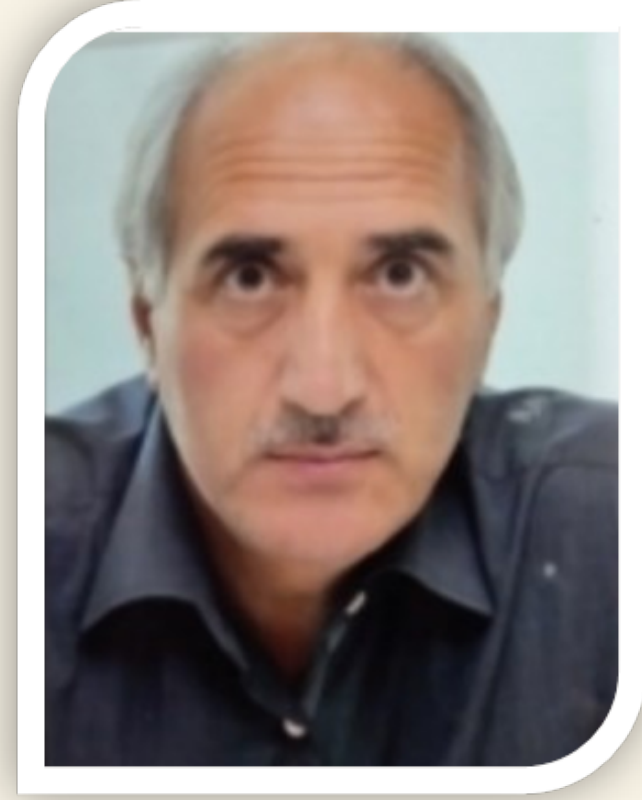

BOĞAZİÇİ MEDENİYETİNDEN APARTMANLAŞMAYA

ŞABAN KUMCU

*Bade-nişan gibi doğru yolumuzdan sapmazız Avni
Fir'avn ile Şeddadi binalar yapmazız*

Taşlıcalı Yahya Bey

Milli İdealimiz Apartman Yaptırmak mıdır..?

1960 yılında, bundan tam altmış altı yıl önce, büyük mütefekkir Peyami Safa'nın, "Tasvir-i Efkâr" Gazetesi'nde yazdığı bir edebi denemesi, yukarıdaki başlıkla çıkmıştır. Milli İdealimiz Apartman Yaptırmak mıdır..? Üstad Peyami Safa, yazısında milletimizin "apartmana" olan düşkünlüğünü şöyle dile getirir...

"Genç, yaşlı, mühendis, doktor, esnaf, avukat, tüccar, memur, işçi, müteahhit herkesin bilinç altında ve bilinçli olarak gönlünde "apartman" yatıyor. Cimri parayı bunun i.in biriktiriyor, iş adamı bunun için taban tepiyor, avukat bunun için mahkemede coşuyor, doktor bunun için gözünü profesörlüğü dikmiş, vekilin treni gelmeden üç vapur evvel Haydarpaşa'ya damlıyor. Apartman..!

Sabahleyin uyanınca bir obüs gibi insanımızı sokağa fırlatan ideal.. Apartman..! Varlığımızın tek sebebi, yaşamamızın hikmeti, bahtiyarlığımızın asli gerekçesi, insanlığın gayesi, memleketimizin kurtuluşu, kâinatın sırrı... Apartman..! Çimento çok pahalı, demire yaklaşılmıyor ama apartman yapılıyor. Şu adam çok akıllı çünkü apartmanı var. Şu adam iyi gazeteci, iyi doktor, iyi avukat, iyi mühendis, iyi tüccar, iyi sanayici, iyi usta; çünkü apartmanı var.

Apartman gücün, başarının ölçüsü. Apartman uzmanlık belgesi, gelişmenin son noktası.. Apartman milli refah, apartman milli ülkü..! Kimse farkında değil ki apartman milli servetin mezarıdır. Çünkü iç piyasalarımızda dolaşımından, ortaya çıkacak sermayeleri, damarda donmuş kan gibi hareketsiz ve kısır bırakır. Apartmanlar böyle bir salgın halinde milli refaha değil, memleketin sefaletine yol açar. Apartman milli değil, millet zararına ferdi idealdir.

Bundan "apartman yapılması" manasını çıkaracak sersemlemlere konuşacak değilim. Apartmanı bir refah vasıtası olmaktan, millet olmanın bir gayesi olmaya yükselten, milli olmayan, insani olmayan, medeni olmayan, azgın, durdurulamayan kazanç iştahını kastediyorum. Bu çılgın "yenilemeyen" kazanç hırsı, toplumun menfaatlerini alaşağı edip, yerine ferdin ve kar gruplarının çıkarlarını koyuyor.

Bu doymaz lüks ve mal düşkünlüğü bize, yıkılmak üzere olan Avrupa ve Amerika'da on altıncı yüzyılda başlayıp, on dokuzuncu yüzyılda sona eren, devletin zenginliğini kıymetli maden stokunun ve ihracatın artırılmasına, ithalatın azaltılmasına bağlayan, müdahaleci ekonomik düzenin "merkantilizmin" hediyesidir. Oralardan kovulan altın tanrısı, para tanrısı, elmas tanrısı, "apartman tanrısı" lüks tanrısı, her iflas eden fikrin, her devrilen putun son vatanı burası imiş gibi sürü sürü Türkiye'ye göç ediyor.

Batı medeniyetini ve sosyal müesseselerini (kurumlarını) bunların köklerini ve gelişme tarihlerini anlamak için değil, yalnız göz bebeklerimizle seviyoruz. Fikren gelişmemiş milletlere mahsus olan; bina, lüks, gösteriş ve süs hasretiyle emekliyoruz. Ensesinde gümüşlü tilki postunun dokunuşunu hissetmeyen Türk kadını bedbaht, (mutsuz, talihsiz) nişan yüzüğünde pırlanta kırıntılarının sıralanmadığını gören Türk kızı bedbaht, kübik divanı olmayan ev bedbahttır.

Fakat odalarında kütüphane, duvarında resim, rafında kitap olmayan ev talihsiz, mutsuz, bedbaht değildir. Eskilerin, "bir lokma, bir hırka" düşüncesi yerini; yozlaşan, soysuzlaşan "her işin başı para" anlayışına bırakmıştır. Gençliğin, hiç olmazsa gençlerimizin ruhundan bu mal, süs ve lüks hayranlığını sökelim. Onların beyinlerine apartmandan önce, hala bir köy Türkiye'si içinde yaşadığımız hakikatini işleyelim...

Bir edebiyat, tarih, kültür ve sanat dergisinde, şehirlerdeki çok katlı yapılaşma, imar, plan, proje gibi, sosyal ve iktisadi konuları içine alan bir yazının yer alması biraz garip gelebilir. Edebiyat ve sanatın "apartmanlarla" ne alakası var diye düşünebilirsiniz.

Hiç olmazsa doğrudan bir ilgisi yoktur da diyebilirsiniz. Edebiyatın konusu; insanın hayata dair düşüncelerini, duygularını, sevgisini, neşesini, üzüntüsünü, geçmişe olan özlemini, geleceğe dair beklentilerini dile getirdiği yazılı ve sözlü ürünlerdir.

Edebiyat insan ruhunu ve insan hayatını ilgilendiren yüksek değerler manzumesidir. Kısaca, hayatın maddi olayları edebiyatın ve sanatın temel konusu değildir... Ancak, teneffüs ettiğiniz havanın, içtiğimiz suyun ve yaşadığımız güzelliklerin apartmanlaşma yoluyla birer birer yok edildiğine şahit oluyorsanız, edebiyatçının da söyleyeceği birkaç kelam vardır elbette... Büyük Osmanlı Medeniyeti, İstanbul'un tabii dokusunu nasıl korumuş..?

Kendi iç güzelliğini, manevi alemini, eski-yeni uyumunu şehre nasıl yansıtmış..? Tarihe, sanata ve inançlara nasıl değer vermiş, korumuş, kollamış... Bu karşılaştırmaya yapabilmek için, fetihtendört yüz yirmi bir yıl sonra 1874'te İstanbul'a gelen İtalyan romancı, hikayeci, şair Edmondo de Amicis'in İstanbul izlenimlerini okuyunca ; büyük tarihçi, "allame, üstad" Prof. Dr. Halil İnalcık Hoca'nın deyimiyle, "prestij medeniyetini" daha iyi anlamış olacağız.

Amicis'in bu gezisinden çok değil, seksen altı yıl sonra, romancı, deneme yazarı, düşünür Üstad Peyami Safa'nın, tasvirini yaptığı İstanbul'da yapılan betonlaşmayı düşünüp, anlamlandırmaya çalışacağız. Seyyah yazarın, sanki bir cennet tasvir eder gibi yaptığı gözlemlerini okuduğumuzda ; " kalbimiz sıkışacak ve dehşete kapılacağız..." Edmondo de Amicis, Avrupa şehirlerinde gözü ve düşüncenin hemen her zaman dar bir çerçeveye hapsedildiğini, İstanbul'da ise her an sınırsız ve latif uzaklıklara kaçacak bir yol bulabildiğini söyler.

"İstanbul, önünde şair ve arkeologların, sefir ile tacirin, prenses ile gemicinin, kuzeyli ile güneylinin, hepsinin hayranlık duygusuyla belirttiği bu alemde var olan en büyük güzelliştir. Bütün dünya bu şehrin, dünyanın en güzel şehri olduğu düşüncesindedir. Seyahat hatıralarını yazarlar buraya gelince şaşırıp kalırlar. Perhuiser'in dili dolaşır, Turnefort, beşer dilinin bu güzellik karşısında aciz kaldığını söyler, Pouqueville, cennette olduğunu sanır, La Croix sarhoş olur, Marcellus vikontu kendinden geçer. Lamartine, Tanrı'ya şükreder, Gautier gördüğü şeyin hakikat olduğundan şüphe eder ve hepsi tasvir üstüne tasvir yaparak, pırıl pırıl bir üslupla, düşüncelerinin yanında fakir kalmayacak ifade tarzını bulabilmek için boşuna kafa yorarlardı."

Edebiyatçı, şair, yazar, gazeteci Beşir Ayvazoğlu, "İstanbul Kültürü ve Estetiği" makalesinde Boğaziçi Medeniyetinde kaybolan değerlerimizi şöyle anlatır. "Gezginleri güzelliğiyle dilsizleştiren İstanbul, hiç şüphesiz Levanterlerin Galata'sı değil, abidevi camileri kucaklayan ahşap şehir dokusu ve dokuyu sarıp sarmalayan yeşil örtüsüyle Türk ve Müslüman İstanbul'dur.

Boğaziçi'dir. Süleymaniye'dir. Eyüp'tür, Üsküdar'dır. Dar ve gölgeli sokakları, insanı ezmeyen binaları, hanları, hamamları, küçük mescitleri, çeşmeleri, mezarlıklarıyla son derece insani ve pitoresk (resim gibi) bir şehir." Amicis, bu İstanbul'un gelecekte yok olacağını ve "dünyanın en güler yüzlü şehrinin" harabeleri üzerine yükselecek modern, korkunç ve gamlı şehri düşünerek dehşete kapılır, kalbinin sıkıştığını hissederek.

Yirminci yüzyılın en büyük şehir mimarlarından kabul edilen Le Corbusier, Türkiye'ye ilk defa 1911 yılında gelir. Edirne, İstanbul ve Bursa'da incelemeler yaparak krokiler çizer. Ressam Amedee Ozenfant'la birlikte ortaya koymaya çalıştığı, "Pürizm'in" (mimaride ve resimde, arıtılmış, saf, yalın birbiriyle ilişkili sakin bir ahenk ortaya çıkarmak) asırlar önce İstanbul'da hayata geçirildiğini yazar. "İstanbul'da her ev ahşaptır. Çatıları aynı eğilimde olup aynı cins kiremitle örtülmüştür.

Bütün büyük binalar, camiler, mabetler, kervansaraylar ise taşandır. Bütün bunların temeli bir standardın varlığıdır. ... İstanbul'da veciz bir doku görülür. Bütün fanilerin evleri ahşap ve Allah'ın evleri taşandır." Le Corbusier, hayranlıkla çizdiği bazı krokilerin altlarına şöyle notlar düşer. "Pek soylu biçimlerin melodisi", "Geçmiş, şimdi gelecek, değişmeyen prizmaların mersiyesi", "Saf geometrinin ebedi biçimleri." Le Corbusier sadece mimari eserleri değil, Osmanlı şehir dokusunu da son derece etkileyici bulur.

New York bir felaket, İstanbul'un ise yeryüzü cenneti olduğunu yazmıştır. Türkler'de "bir kişi bina yaptığı yere ağaç da diker" diye yazar. "İstanbul bir meyve bahçesidir, bizim şehirlerimiz ise taş ocaklarıdır. İstanbul'da evler ağaçlarla çevrilmiştir, insan ile tabiat arasında cazip bir dostluk vardır" diyen ünlü mimar, İstanbul'un olduğu gibi korunmasını tavsiye eder. Le Corbusier, ilerlemeyi ve çağdaşlığı yüksek apartmanlar dikmek, şehirlerin göbeklerine fabrika bacaları yükseltmek olarak anlayan yöneticileri, bürokratları ve aydınları uyarır.

1509 büyük depreminde, İstanbul'da taş veya tuğladan yapılmış "kargir" binaların çökmesi ve insan kayıplarının fazlalığı, ahşap evlerin tercih edilmesi düşüncesini ortaya çıkarmış ve uygulamaya konmuştur. Bu tercihte İslami ve tasavvufi duyarlılığın yanında, Osmanlı şehirciliğinin estetik anlayışı da ön plandadır. Ev yapımında mütevazı ölçüler tercih edilmiş, "şeddadi" binalar yapmaktan kaçınılmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Sahnenin Dışındakiler" adlı romanında; ahşap evlerden kurulu mahalleleri şöyle anlatır. "İstanbul mahalleleri yirmi otuz senede bir çehre değiştire değiştire yaşar ve günün birinde park, bulvar, yol, sadece yangın yeri, hali, arsa, geleceğe ait çok zengin ve iç açıcı bir proje olmak üzere birdenbire kaybolur. Dedelerimiz ahşap ev denen şeyi icat ettikleri gün bir imkânı bize hazırlamışlardır. İstanbul'un mahallerindeki bu değişimi; Turgut Cansever, "Rönesans şehirlerimizi dondurmıştır. Türk-İslam şehirlerinde mekân hareket halindedir. Var olan her şey bütün yönleriyle ancak hareket eden göz tarafından görülerek idrak edilebilmelidir" diye açıklar.

Aristoteles, "Bir şehir, farklı türde insanlardan oluşur, benzer insanlar bir şehir meydana getiremez" derken; İbn-i Haldun, "bazı sanatlar, bazı şehirlere mahsustur" der. Medeniyetler mesajlarını sanat yoluyla iletirler. Mimar Sinan, hiçbir şey insandan daha değerli değildir, değerli diye bildiğimiz her şey değerini insanla kazanır düşüncesiyle İstanbul'u eşsiz eserlerle donatmıştır. Yeryüzünde İstanbul gibi, içinden deniz geçen başka bir efsunlu şehir yoktur. Bahçelerin ve ağaçların şehir estetiğinde çok önemli bir yeri vardı. Osmanlı şehirlerinde mezarlıklarda bu yeşilliklerin içindeydi.

Koyu yeşil serviler, her biri sanat eseri olan mezar taşları, çiçekleri ve eğrelti otlarıyla hayatın içindedir. Ölüm korkusu, mezarlıklarla iç içe yaşanarak yenilmişti. İki alem ; bu dünya ile öteki dünya yan yana dururdu. Yahya Kemal, ne zaman memleketin nüfusundan söz edilse, ölüleri de hesaba katmak gerektiğini söyler. Her mezar, toprağa basılmış bir mühür ve tarihe düşülmüş bir not olarak görülmelidir. Bir kültürün ve medeniyetin tarihini mezarlıklardan yola çıkarak yazmak mümkündür. Yirminci yüzyılın başında, İstanbul'u Avrupa şehirlerine benzetmek isteyen şehir imar plancılarının yaptıklarına ilk karşı çıkanlar İstanbul'da yaşayan yabancı aydınlardır.

Bunlardan birisi de Pierre Loti'dir. Pierre Loti, bu konudaki düşüncelerini "Can Çekişen Türkiye" yazısında şöyle anlatır.

"Yangın özellikle İstanbul'un can evine saldırarak geçmişin harika eserlerini mahvetmekten sanki zevk duyuyor. Ettikleri kötülüğü düşünemeyen yenilikçiler yangınların boş bıraktığı bu yerlerde bugün Amerikanvari geniş dümdüz caddeler açmayı ve aynı biçimde evler yapmayı tasarlıyorlar. Daha fazlası iki yıldan beri Türk belediyesi şark özelliklerini aksettiren ne varsa tamamını yok etmek istemektedir.

Burada bizde olduğu gibi, ataların değer verdikleri şeyler hakkında saygı hisleri kalmadı. Artık ne camiler ne mezarlıklar kutsal sayılıyor. Son zamanlarda gelir sağlayan çirkin binaları yapmak için az kalsın tarihi kabristan olan Rumelihisarı Mezarlığı'nı kaldıracaklardı. Burası Boğaziçi'nin Rumeli yakasında en değerli güzellik incisi gibidir. ...Birtakım belediye memurlarının zaten yeterli genişlikte olan caddeyi daha da genişletmek bahanesiyle Şehzadebaşı'nın o güzelim sütun ve kemerlerini pervasızca yıktıklarını, Türklüğe has güzelliklerden birini daha dümdüz ettiklerini öğrendim. Bu kadar aptalca cinayete nasıl göz yumuluyor...

" Son yüzyılda İstanbul'u Avrupa şehirlerine benzetmek isteyen aydınlar ve şehri yönetenler yüzyıllardır kendi estetiğini bulmuş şehrin çehresini değiştirmişlerdir. İstanbul sevgisiyle uzun yıllar restorasyon ve tarihi araştırmalarıyla İstanbul kimliğini şehre kazandırmaya çalışan kültür adamı Çelik Gülersoy,(1930-2003) İstanbul'daki bu olumsuz gelişmeleri şöyle anlatır. "Eski İstanbul'da hiçbir imar planı olmadan, belediyesiz, imar bakanlıksız, diplomalı mimarların deste deste projeleriyle çizilmeden keserini omuzuna almış, Müslüman veya gayri müslim bir ahşap ustasının (dülgerin) yaptığı tahta evler, asırlardır birikmiş görgü kurallarıyla birbirlerini kollar ve birbirine tutunurlardı.

Hiçbiri öbürünün üstüne aşırı yükseklikte fazladan çıkmaz, bir diğerrinin ışığını, manzarasını duvar gibi kapatmazdı. Evler böyleydi. İnsanlar da böyleydi. Dünyayı bir amaç değil araç sayan, kendini ebedi hayata hazırlayan, imtihan dünyasında olduğunu bilen eski İstanbul halkı, kendisine sunulan nimetleri ölçü ile alır ve şükrederdi. Dükkanında çığırtkanlık etmeden esnafılık yapar. El emeğiyle çalışır, sofrasına gelen yoksul veya yabancıyla ekmeğini paylaşır, evinin manzarasını, aynı gönül rahatlığı göz ve gönül tokluğuyla önündeki ve arkasındaki komşusuyla bölüşürdü.

O zamanlar kimse denizi doldurup sulak yerde çimentoyla bina yapmak, para yedirip dağ gibi binasına üç beş kat daha fazla dikmek, karşıdaki iki kulaç denizi görmek için birbiri üstüne devrilir gibi tikiş tikiş yapılar yükseltmeyi düşünmezdi. Başkasının veya devletin toprağına kavga düşüş tek odalı bir gecekondu oturtup, sonra köydeki tarlasını satarak, hanımının altın bileziğini, küpesini paraya çevirerek tek göz gecekondu yanına bir oda ilave edip, üstüne de kat çıkıp ucube apartmanların sahibi olmak gibi hırsları ve tutkuları yoktu. İnşallah bir gün bu alabildiğine dizginsiz bir kazanç hırsı yerine komşuya ve çevresine saygıyı, fakirlere ve düşkünlere yardım etmeyi insani bir görev bilen bir saygı ve sevgi toplumu oluruz."

İstanbul'un ve Türkiye'nin büyük felaketi ; sınırsız apartmanlaşma...

Apartman, "Appartement" kelimesi dilimize Fransızcadan girmiştir. Ayrılmış bölüm demektir. Çok daireli bina. Apartman İstanbul'da 1800'lü yıllardan sonra Taksim, Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı gibi semtlerde görülür. Bir alafranga moda olarak başlamış, eski İstanbul'un tarihi semtlerindeki konaklarda oturanların ilgisini çekmiştir, İstanbul'a göçlerin başladığı sıralarda barınma ihtiyacını karşılamak için yeni yapılan binalarda oda oda oturulurdu.

1930'lu yıllardan itibaren İstanbul'un eski ahşap evler yerlerini apartmanlara bırakmaya başladı. 1960'lı yıllardan sonra da müteahhitler, sokak sokak, bina bina dolaşıp, apartmanlaşma sürecini başlattılar. Apartman hayatı insanlar arasındaki yakın ilişkileri ortadan kaldırdı. Sokaklar kimsenin olmayan herkesin malı olan yerlere dönüştü. Bu dönüşümden en büyük zarar gören ise çocuklar oldu. Mahallelilik bilinci ortadan kalktı, kültür erozyonu başladı. Çocuklar artık mahallede sokakta değil, apartman dairelerinde, belki de olmayan odalarında büyümeye başladılar.

Bu bitmeyen betonlaşma "apartmanlaşma" furyasından en çok etkilenen şehrimiz İstanbul olmuştur. Bunun sonucu olarak, İstanbul'un nüfusu süratle artmış, imalat sanayii şehrin içinde kalmıştır, Fransız mimar Prost'un (1937-1951) planlamalarıyla, Haliç sanayi bölgesi olmuştur. Menderes döneminde, çağdaş kent - yol - meydan - otomobil anlayışıyla yapılan yıkımlar sonunda, İstanbul tanınmaz hale gelmiştir. Yahya Kemal Beyatlı İstanbul'un geleceğiyle ilgilenmiş, Menderes'e cadde genişletmekten çok, İstanbul'da tarihi ortaya çıkartmaya önem vermesini tavsiye etmiştir. Ancak onun sözleri değerlendirilememiştir. Bugün de bu bitmeyen apartman histerisi maalesef hız kesmeden devam etmektedir...

Kaynakça: Peyami Safa, Seçmeler, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1976. / Beşir Ayvazoğlu, İstanbul Kültürü ve Estetiği, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Profil, İstanbul. / Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili, Şehir ve Kültür, Eşsizliğin Doruk Noktası: İstanbul, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Profil, İstanbul. / Prof. Dr. Korkut Tuna, İstanbul'un Sosyolojik Dönüşümü, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Profil, İstanbul. / Dr. M. Sinan Genim, İstanbul ve Mimari, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Profil, İstanbul.

